

Research article

บทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวา จังหวัดปทุมธานี Roles and Changes of Khlong Sip Song Hok wa Market, Pathum Thani

พีรวิชัย แดงลิ้ม^{1*} กฤตพร หัวเจริญ²
Peerawit Danglim^{1*} Kritaporn Haocharoen²

Received: 17 January 2025 | Revised: 26 May 2025 | Accepted: 26 May 2025

<https://doi.org/10.55003/acaad.2024.276844>

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ระบบกิจกรรมและบทบาทของตลาดคลองสิบสองหกวา จังหวัดปทุมธานี ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2440 - พ.ศ. 2566) ผ่านการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ เช่น การสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องรวมถึงการเก็บข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารและแผนที่ ผลการวิจัยพบว่าบทบาทของตลาดเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคได้แก่ ยุคเริ่มต้นมีบทบาทด้านการค้าขายและที่อยู่อาศัยส่วนบทบาทรองคือการทำเกษตรกรรม ยุครุ่งเรืองการค้าขายยังเป็นบทบาทหลัก ขณะที่การเกษตรเป็นบทบาทรอง ยุคปัจจุบันบทบาทหลักเปลี่ยนไปสู่การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและถ่ายทำละคร ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ตลาดเกิดการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดคือ การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมอพยพและย้ายถิ่นฐานไปยังพื้นที่อื่นที่มีการคมนาคมสะดวกกว่า ทำให้ร้านค้ามีจำนวนลดน้อยลง โดยความพยายามฟื้นฟูพื้นที่จากภาครัฐและประชาชนยังไม่ประสบความสำเร็จ

คำสำคัญ: ตลาดคลองสิบสองหกวา พัฒนาการตลาด ระบบกิจกรรม วิถีชุมชน การเปลี่ยนแปลงพื้นที่

Abstract

This study aimed to analyze the physical, economic, social, activity system, and role development of the Khlong Sip Song Wa Market in Pathum Thani Province from 1897 to 2023 through primary data collection, such as area surveys and interviews, as well as secondary data collection from documents and maps. The research results found that the market's role changed in each era: in the early period, it played a role in trading and housing, while the secondary role was agriculture; in the peak period, trading was still the main role, while agriculture was the secondary role; nowadays, the main role has shifted to tourism

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ Master's degree student, Urban Environmental Planning and Development, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

² สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Urban Environmental Planning and Development, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

*ผู้ติดต่อประสานงาน อีเมล: peerawit2911@gmail.com

and filming location. The most important factor that caused was the development of land transportation routes, causing people who lived in the original area to migrate and relocate to other areas with more convenient transportation, resulting in a decrease in the number of shops as the attempts to revitalize the area by the government and the people have not been successful.

Keywords: The Khlong Sip song Hok Wa Market, Market Development, Activity System, Community Way of Life, Spatial Change

1. บทนำ

การตั้งถิ่นฐานในอดีตของคนไทยมักมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญส่งผลให้เกิดวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการค้าขายบริเวณตลาดริมน้ำ (Plainoi, 2017) จังหวัดปทุมธานีเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีการใช้คลองเพื่อการสัญจรและการค้าขายมาตั้งแต่อดีต ซึ่งตลาดริมน้ำเปรียบเสมือนย่านธุรกิจการค้าที่มีการติดต่อค้าขายสินค้าระหว่าง พ่อค้า แม่ค้าและชาวบ้าน เช่นเดียวกับตลาดคลองสิบสองหกวา ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลลำไทร อำเภอลำลูกกา เคยเป็นศูนย์กลางการค้าขายที่สำคัญในยุครุ่งเรือง

ตลาดคลองสิบสองหกวาเกิดขึ้นในช่วงหลังการขุดคลองหกวาสายล่างในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พื้นที่นี้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางการค้าขายในชุมชนตำบลลำไทรเนื่องจากมีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติโดยเฉพาะชาวจีนส่งผลให้ตลาดมีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต มีร้านค้าต่าง ๆ มากมาย เช่น ร้านอาหาร ร้านทอง ร้านขายยา ร้านขายอุปกรณ์การเกษตร ร้านซ่อมเครื่องยนต์ ตลอดจนสถานบันเทิงต่าง ๆ ปัจจุบันตลาดคลองสิบสองหกวาเริ่มเสื่อมสภาพเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของเมือง มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ส่งผลให้คนอพยพย้ายถิ่นฐานไปตามการขยายตัวของแคว้นอื่นอีกทั้งมีการใช้พื้นที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้พื้นที่เป็นการถ่ายทำละครและการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว (Lumsai Subdistrict Municipality, 2023) การศึกษานี้จึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์บทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดเพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกและวางแนวทางในการพัฒนาตลาดในอนาคต

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวาในด้านเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อสร้างความเข้าใจในการพัฒนาการและแนวทางฟื้นฟูตลาดให้กลับมามีบทบาทในชุมชน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ของตลาดคลองสิบสองหกวา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2440 - พ.ศ. 2566)

2.2 เพื่อศึกษาระบบกิจกรรมของคนในตลาดคลองสิบสองหกวา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2440 - พ.ศ. 2566)

2.3 สรุปบทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวาในแต่ละช่วงเวลารวมถึงเสนอแนะแนวทางการพัฒนาบทบาทในอนาคต

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องศึกษาบทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวา จังหวัดปทุมธานี จำแนกออกเป็น 3 ประเด็นดังนี้ประเด็นความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ รวมถึงศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนตลาด ระบบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับตลาดคลองสิบสองหกวา

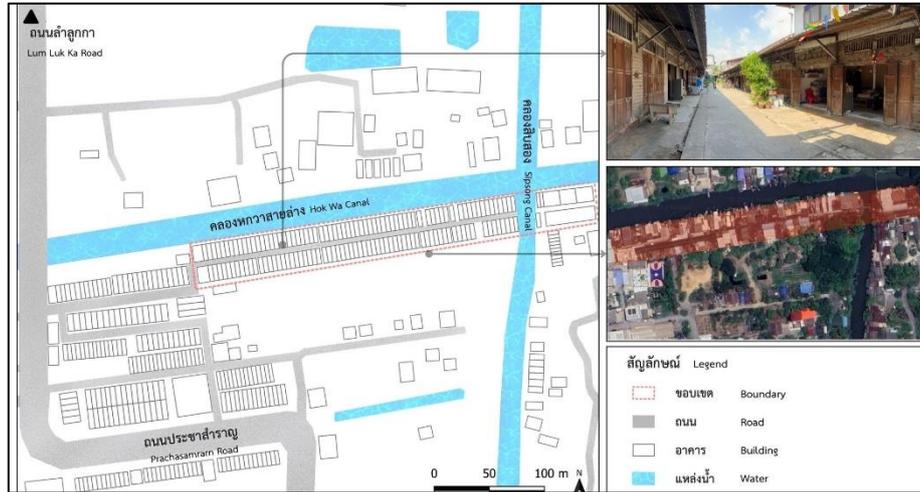
3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การตั้งถิ่นฐานตามแนวคิดของ Piyapakorn (2001) และ Raktanonchai (2020) และ Subcharoen (2020) พบว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เปรียบเสมือนปรากฏการณ์ภูมิภาควัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ การย้ายถิ่นฐาน ความเชื่อเรื่องศาสนา สถาปัตยกรรม โดยภูมิภาคทางวัฒนธรรมมีความหลากหลายตามแต่ละบริบทของสังคมในแต่ละพื้นที่ที่นำไปสู่จุดเปลี่ยนของสังคมมนุษย์ที่เริ่มรู้จักการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืช จนเกิดการรวมกลุ่มของชุมชนที่มีความปลอดภัยจากการรุกรานของข้าศึก ทำให้การตั้งถิ่นฐานสามารถแบ่งแยกย่อยได้หลายประเภท หนึ่งในนั้นคือ การตั้งถิ่นฐานริมคลองที่เกิดจากการเดินทางคมนาคมในอดีตที่มีความเกี่ยวข้องกับคลองต่าง ๆ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตามแนวคิดของ Kitjakrakkul (1985) เช่นเดียวกันกับการตั้งถิ่นฐานบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาที่มีความสัมพันธ์กับสายน้ำ ทั้งการคมนาคมสัญจรทางน้ำรวมถึงการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น การทำการเกษตร การประมง จนเกิดเป็นการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำในพื้นที่บริเวณคลองสิบสองและคลองหกวา นำไปสู่การเกิดกิจกรรมการค้าของคนในพื้นที่และเกิดแนวคิดเกี่ยวกับพาณิชย์กรรมริมน้ำของ Watthanaphasuk et al. (1982) พบว่าเมื่อเกิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่ ทำให้มนุษย์มีความต้องการปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและตลาด ชุมชนตามแนวคิดของ Aekphachaisawat (2010) และ Peck (1987) หมายถึง การร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วยกันหรือมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้ผู้คนในชุมชนเชื่อมต่อกันในลักษณะที่ยังคงความเป็นปัจเจกบุคคลอยู่และรู้จักการเรียนรู้ที่จะสื่อสารสัมพันธ์กันโดยตรงไปตรงมา จนเกิดการใกล้ชิดสนิทสนมกันอย่างแน่นแฟ้น ร่วมทุกข์ร่วมสุขและเกื้อกูลกันและกัน ชุมชนที่ดีไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากชุมชนนั้นไร้เป้าหมายในการดำรงชีวิตและการหาหนทางไปสู่เป้าหมายนั้นต้องรู้จักการเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน ด้วยความรักและสันติสุข เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างความเป็นชุมชนได้สำเร็จนำไปสู่ความรู้สึกที่ปลอดภัยและอบอุ่นของผู้อยู่อาศัยในชุมชนเดียวกัน จะเห็นได้ว่าชุมชนมีคำจำกัดความและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละบริบทในแต่ละพื้นที่ ทั้งในด้านการปกครอง การพัฒนา ด้านวัฒนธรรมรวมถึงด้านองค์ความรู้วิชาการของคนในชุมชน ในส่วนของตลาดหมายถึง แหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นสถานที่ที่อุปสงค์ (supply) และอุปทาน (demand) มารวมกัน Watthanaphasuk et al. (1982) หรือความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการซื้อของผู้บริโภคกับความต้องการขายสินค้าของผู้ผลิตทำให้เกิดการซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งตลาดเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตชุมชนและการเป็นเมืองที่ทำให้เกิดการพัฒนาด้านอาชีพที่หลากหลายส่งผลให้รายได้ของผู้ที่อยู่อาศัยมีเศรษฐกิจเติบโต สร้างการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนของสินค้าต่างๆทั้งเครื่องอุปโภคและเศรษฐกิจเติบโต สร้างการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนของสินค้าต่าง ๆ ทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภคจะมีความหลากหลายมากขึ้น หากชุมชนเมืองขาดตลาดภายในเมือง แสดงถึงการขาดการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ทำให้ผู้อยู่อาศัยในเมืองไม่มีการจับจ่ายใช้สอยและทำให้ระบบเศรษฐกิจไม่สามารถหมุนเวียนได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่สำหรับพบปะสังสรรค์ของผู้คนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพบปะสังสรรค์ของผู้คนในร้านอาหาร เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิด เป็นต้น

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรม การใช้พื้นที่ และที่ตั้ง กิจกรรมและการใช้พื้นที่ของ Rapoport (1994) ที่ให้คำจำกัดความไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต กิจกรรมและการใช้พื้นที่ โดยมีจุดกำเนิดมาจาก “วัฒนธรรม” คือสิ่งที่ส่งผลโดยตรงกับความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ รวมถึงความเชื่อและการตัดสินใจลงมือทำสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อสภาพแวดล้อมในพื้นที่ นำไปสู่การเกิดชุดความคิดในมนุษย์ทุก ๆ คนผ่านการทำกิจกรรม การใช้พื้นที่ และการเลือกระบบที่ตั้ง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปลอดภัยและมีคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ก็จะมีแตกต่างกันออกไป

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษา คือ ตลาดคลองสิบสองหกวา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมคลองหกวาและคลองสิบสองโดยพื้นที่ตลาดมีลักษณะทอดยาวตามลำคลองและอยู่ห่างจากถนนลำลูกกาประมาณ 340 เมตร (ดังรูปที่ 1) สามารถจำแนกชั้นตอนการศึกษาได้ดังนี้

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาตลาดคลองสิบสองหกวา จังหวัดปทุมธานี

Figure 1 Study Area Boundary of Khlong Sipsong Hok Wa Market, Pathum Thani Province

Source: Adapted from Google Maps (2024)

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 2 ประเภท คือข้อมูลปฐมภูมิ เช่น การสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ตลาด และข้อมูลทุติยภูมิ เช่นประวัติความเป็นมาของพื้นที่ ลักษณะกายภาพ ภาพถ่ายในอดีต และบริบททางสังคม เป็นต้น

4.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เน้นการสัมภาษณ์ สํารวจ ลักษณะของพื้นที่ ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างประชากรแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยผู้วิจัยแบ่งการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มบุคคลสำคัญ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในพื้นที่และทราบถึงประวัติความเป็นมาของพื้นที่ในอดีตเป็นอย่างดี จำนวน 2 คน และกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ตลาดโดยตรง ได้แก่ ประชาชนที่ร่วมพัฒนาพื้นที่ตลาด ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสนใจและเข้าใจบริบทพื้นที่ทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างดี โดยการสัมภาษณ์จะเน้นสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา บริบทพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 2) กลุ่มบุคคลทั่วไป สัมภาษณ์ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวา ประชาชนทั่วไปที่เข้ามาใช้พื้นที่ตลาด ผู้ที่เข้ามาใช้บริการจับจ่ายใช้สอยในตลาด และพ่อค้าแม่ค้าในพื้นที่ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ จำนวน 2 คนและคนที่ค้าขายในพื้นที่จำนวน 2 คน รวมถึงบุคคลภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ จำนวน 1 คน

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บเครื่องมือได้แก่

4.3.1 การสำรวจ (Survey) เป็นการสำรวจลักษณะสภาพของพื้นที่เบื้องต้น เพื่อใช้ในการจัดทำชั้นข้อมูลแผนที่ระบุตำแหน่งข้อมูลด้านกายภาพ ที่ตั้งของอาคาร ขอบเขตพื้นที่ การเข้าถึงพื้นที่ แหล่งน้ำที่พาดผ่านพื้นที่ และเส้นทางคมนาคม รวมถึงข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ประเภทกิจกรรม การเข้าถึงกิจกรรม ตำแหน่งที่ตั้งกิจกรรมในพื้นที่ และข้อมูลด้านสังคม วิถีชีวิตของผู้คนในตลาด

4.3.2 การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ กลุ่มบุคคลสำคัญ เช่น ผู้นำชุมชนและประชาชนที่เข้าใจบริบทพื้นที่ตั้งแต่อดีต และกลุ่มบุคคลทั่วไป เช่น ผู้อยู่อาศัยและผู้ค้าขายในพื้นที่

4.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการประมวลผลเชิงพรรณนาโดยนำข้อมูลจากการสำรวจและสัมภาษณ์มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงในด้านเศรษฐกิจ สังคมและกายภาพของตลาด เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับบทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวา

5. ผลการวิจัย

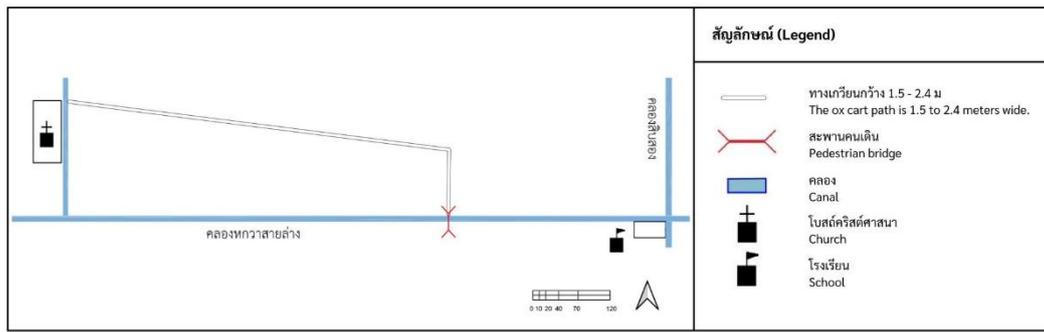
ตลาดคลองสิบสองหกวาเป็นตลาดโบราณที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่าหนึ่งร้อยปี การพัฒนาการของตลาดมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยเริ่มต้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งเกิดจากโครงการขุดคลองเพื่อการเกษตรในพื้นที่ทุ่งรังสิต การตั้งถิ่นฐานของประชาชนบริเวณริมคลองสิบสองและคลองหกวาสายล่างทำให้พื้นที่นี้กลายเป็นตลาดที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน

การศึกษาครั้งนี้แบ่งพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวาออกเป็น 3 ช่วงเวลา โดยวิเคราะห์จากข้อมูลด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงข้อมูลจากประวัติศาสตร์ แผนที่โบราณ และการสัมภาษณ์ประชาชน โดยพัฒนาการของตลาดคลองสิบสองหกวาสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาได้แก่ ยุคเริ่มต้น ยุครุ่งเรือง และยุคซบเซาจนถึงปัจจุบัน

5.1 ช่วงเวลาที่ 1: ยุคเริ่มต้นของตลาดคลองสิบสองหกวา (ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 - พ.ศ. 2447)

5.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

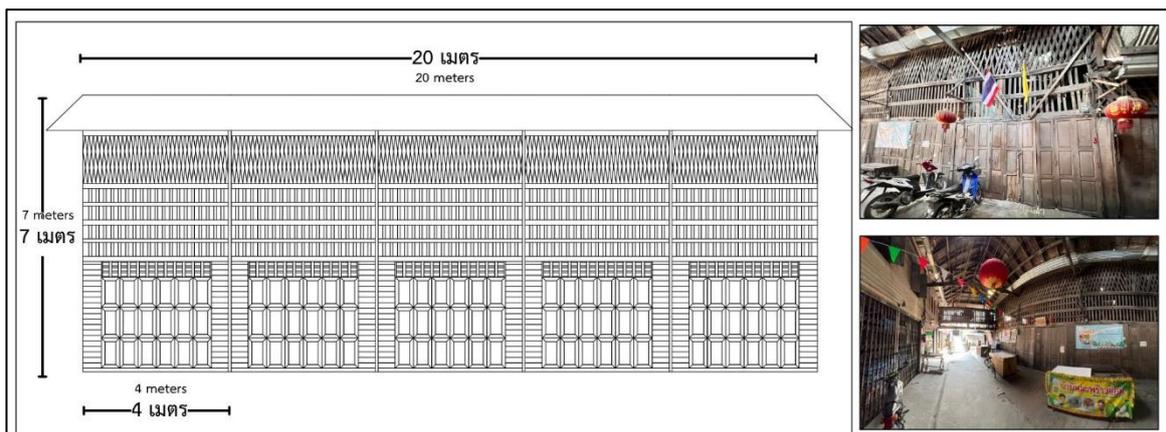
พื้นที่บริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาในช่วงแรกเริ่มเป็นพื้นที่ราบลุ่ม น้ำจืด ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม โดยมีการขุดคลองเพื่ออำนวยความสะดวกในการเกษตรและการคมนาคม โดยคลองสายสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ คลองสิบสอง และคลองหกวาสายล่าง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเป็นเส้นทางสัญจรและเชื่อมโยงการค้าขายในชุมชน การตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เริ่มต้นจากการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนโดยเฉพาะด้านการค้าขาย เนื่องจากเอื้อต่อการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าและการเดินทางระหว่างชุมชนใกล้เคียง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาตลาดและการขยายตัวของชุมชนโดยรอบ แนวคิดการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้สามารถอธิบายได้โดยแนวคิดของ Trewartha (1969) และ Clarke (1972) ที่กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมที่มีศักยภาพ ซึ่งในกรณีของตลาดคลองสิบสองหกวา คลองสิบสองและคลองหกวาสายล่างทำหน้าที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักที่เอื้อต่อการค้าขายและการขยายตัวของชุมชนในระยะยาว ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาของตลาดคลองสิบสองหกวาในระยะเริ่มต้นจึงสัมพันธ์โดยตรงกับศักยภาพของระบบคมนาคมทางน้ำ และสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนในยุคนั้น

รูปที่ 2 แผนที่ของตลาดคลองสิบสองหกวาและโบสถ์พระวิสุทธิวงษ์ พ.ศ. 2447

Figure 2 Map of the Khlong Sip Song Wa Market and Wisutthiwong Church Area, 1904

ประชาชนในบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาเดินทางติดต่อค้าขายผ่านโครงข่ายคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก โดยใช้เรือแจว เป็นยานพาหนะหลักในการเดินทางและเพื่อการติดต่อค้าขายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง คือ คลอง 10 และ คลอง 11 รวมถึงกรุงเทพมหานคร สืบเนื่องจากสาเหตุในการขุดคลองสิบสองและคลองทกวาสายล่าง มีไว้เพื่อรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครและใช้เป็นแหล่งผลิตสินค้าการเกษตรที่สำคัญ คือ ข้าวสาร จึงทำให้การทำไร่ นา มีความสำคัญอย่างมากในบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวา นอกจากนี้ยังพบเส้นทางเกวียน ขนาดความกว้าง 1.5 – 2.4 เมตร (ดังรูปที่ 1) ที่เชื่อมต่อระหว่างตลาดคลองสิบสองหกวา และโบสถ์พระวิสุทธิวงษ์ ที่มีลักษณะเป็นโบสถ์ทางศาสนาคริสต์ เพื่อใช้สำหรับการติดต่อเดินทางไปประกอบพิธีกรรม ตามความเชื่อของศาสนาคริสต์ รวมถึงใช้เป็นเส้นทางสำหรับการเดินทางเพื่อ รับ-ส่งบุตรหลานของผู้คนในตลาด ไปยังโรงเรียนคริสต์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับโบสถ์พระวิสุทธิวงษ์ จากการสร้างเส้นทางคมนาคมเชื่อมจากตลาดคลองสิบสองหกวาไปยังโบสถ์พระวิสุทธิวงษ์ แสดงให้เห็นถึงปัจจัยด้านอิทธิพลของศาสนาคริสต์ ที่มีส่วนสำคัญและเข้ามามีบทบาทในการเลือกตั้งถิ่นฐานของประชาชนในบริเวณพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวา

รูปที่ 3 รูปแบบสถาปัตยกรรมของตลาดคลองสิบสองหกวาในยุคเริ่มต้น

Figure 3 Architectural Style of Khlong Sip Song Hok Wa Market in its Early Period

ตลาดในยุคเริ่มต้นไม่พบการสร้างอาคารหรือสถานที่อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่จะพบเพียงบ้านเรือนสำหรับการอยู่อาศัยของประชาชนในบริเวณโดยรอบพื้นที่ตลาดเท่านั้น ทำให้ภายในพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวายังไม่ปรากฏอาคารทาง

สถาปัตยกรรมในช่วงแรก ต่อมาเมื่อมีการขยายตัวของกาตั้งถิ่นฐานและมีจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น จึงได้มีการก่อสร้างอาคารเพื่อใช้เป็นพื้นที่เฉพาะเจาะจงสำหรับการค้าขายของตลาดคลองสิบสองหกวา โดยอาคารในตลาดจะเป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เด่นชัดในยุคพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งมีลักษณะเป็น บ้านไม้จำนวน 10 หลัง ตั้งอยู่บริเวณจุดบรรจบของคลองสิบสอง และคลองหกวาสายล่าง ทอดยาวเรียบริมคลองหกวาสายล่าง โดยทั้ง 10 หลังนี้แบ่งเป็น 2 ฝั่ง ฝั่งละ 5 หลัง (K. Thuwajit, personal communication, March 5, 2024) (ดังรูปที่ 2) หันหน้าเข้าหากัน โดยแต่ละห้องมีความกว้างประมาณ 4 เมตร สูงประมาณ 7 เมตร และมีทางเดินอยู่ระหว่างกึ่งกลางที่มีความกว้างประมาณ 5 เมตร ซึ่งมีหลังคาคลุมบริเวณพื้นที่ทางเดินเพื่อกันแดด ลม และฝน โดยหลังคาเหล่านี้จะมีลักษณะช่อและดั่งของหลังคาไขว้กัน ในลักษณะรูปแบบเดียวกับไม้กางเขน ตามอิทธิพลด้านความเชื่อของคนในพื้นที่ เนื่องจากความเชื่อและการนับถือศาสนาของคนในพื้นที่ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์เป็นหลัก ทำให้มีการถ่ายทอดความเชื่อออกมาผ่านทางสถาปัตยกรรม จนกลายเป็นจุดเด่นที่สะท้อนภาพลักษณ์ของพื้นที่ โดยอาคารแต่ละห้องในตลาดจะสร้างจากไม้ทั้งหลัง และมีจำนวนชั้นของแต่ละอาคารสูงสุด คือ 2 ชั้น สำหรับชั้นที่หนึ่งจะมีประตูที่มีลักษณะเป็นประตูบานเพี้ยมและประตูแบบเรียงแผ่นที่ทำจากไม้ เนื่องจากพ่อค้าแม่ค้าในสมัยก่อนมักจะนำสินค้าของตนมาตั้งบริเวณหน้าร้าน ทำให้การใช้ประตูเป็นบานเพี้ยมช่วยเพิ่มความสะดวกในการตั้งหน้าร้านบริเวณทางเดินเพื่อให้นักเข้ามาจับจ่ายใช้สอยได้สะดวก และเพื่อความสะดวกในการขนย้ายสินค้าเข้าออกจากตัวบ้านในตลาด นอกจากนี้บริเวณเหนือประตูจะมีช่องลมไม้ระแนงที่ออกแบบอย่างเรียบง่าย เพื่อใช้เป็นช่องทางสำหรับระบายอากาศภายในบ้าน โดยประเทศไทยมีลักษณะอากาศที่ร้อนชื้น ทำให้การสร้างอาคารที่ไม่มีช่องลมสำหรับระบายอากาศอาจมีอุณหภูมิภายในอาคารค่อนข้างสูง จึงแสดงถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาของพื้นที่สำหรับบริเวณชั้นสองของอาคาร จะทำจากไม้เช่นเดียวกัน แต่จะมีขนาดพื้นที่ใช้สอยเป็นครึ่งหนึ่งของชั้นแรกและลักษณะเป็นชั้นลอยและ ซึ่งโดยส่วนใหญ่พื้นที่ชั้นสองจะเป็นที่สำหรับใช้อยู่อาศัยหลับนอน ในขณะที่ชั้นล่างจะใช้เป็นพื้นที่สำหรับเปิดร้านค้า สำหรับบ้านเรือนที่อยู่ติดฝั่งริมคลองหกวาสายล่างจะมีการสร้างเฉลียงยื่นไปยังบริเวณคลองหกวาสายล่าง เพื่อใช้สำหรับเป็นพื้นที่ทำน้ำหลังบ้าน

5.1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุคเริ่มต้นของตลาดคลองสิบสองหกวา เดิมโตควบคู่ไปกับเส้นทางการคมนาคมทางน้ำ สร้างความได้เปรียบทางการคมนาคมที่สะดวก สามารถเดินทางด้วยเรือเพื่อขึ้นไปทางทิศเหนือหรือลงใต้ไปตามคลองสิบสอง และสามารถเดินทางไปยังฝั่งทิศตะวันออกหรือตะวันตกผ่านคลองหกวาสายล่าง เหมาะแก่การเป็นสถานที่สำหรับการติดต่อค้าขาย โดยช่วงแรกประชาชนในพื้นที่มักจะประกอบอาชีพทำไร่และปลูกข้าวเป็นหลัก ทำให้เศรษฐกิจในช่วงแรกเป็นแบบยังชีพ มีการเพาะปลูกผลผลิตทางการเกษตร และนำผลผลิตเหล่านั้นมาแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มชน นอกจากนี้ยังมีการนำผลผลิตจากการทำนา บรรทุกใส่เรือไปขายยังพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งแรกเริ่มตลาดจะเป็นลักษณะพื้นที่โล่งแจ้งไม่มีหลังคาหรือตัวอาคาร การค้าขายจะเป็นแบบเรียบง่าย มีการขายผลผลิตทางการเกษตร เช่น ผัก ผลไม้ สมุนไพร ข้าวสาร อาหารการกินต่าง ๆ ไปจนถึงอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ที่ถูกบรรทุกมาจากพื้นที่อื่น ซึ่งสินค้าเหล่านี้จะถูกวางขายกับพื้นดิน ยังไม่มีแบบแผนมากนัก และช่วงเวลาในการทำการค้าขาย มักจะเป็นช่วงเช้าและช่วงเย็นเป็นหลัก (K. Thuwajit, personal communication, March 5, 2024) ส่วนในช่วงเวลาอื่น ๆ สามารถพบเจอร้านค้าได้ประปรายกระจายอยู่ตามพื้นที่ริมฝั่งคลองหกวาสายล่าง ทำให้พื้นที่ที่เปรียบเสมือนย่านพาณิชย์กรรมขนาดย่อมในบริเวณตำบลลำไทรที่เริ่มเป็นที่รู้จักของคนภายนอกพื้นที่มากขึ้น

หลังจากตลาดคลองสิบสองหกวาเริ่มเป็นที่รู้จักของประชาชนทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ประกอบกับพื้นที่ที่มีการเข้ามาอยู่อาศัยของคนก็เพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดการพัฒนาของเศรษฐกิจในพื้นที่ ผู้คนเริ่มมีรายได้ที่มั่นคง ทำให้ฐานะทางการเงินของประชาชนในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จึงได้มีการก่อสร้างตลาดอย่างเป็นทางการโดยชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนเนื่องจาก ในอดีตชาวจีนที่อพยพเข้ามาเหล่านี้ยังไม่มีสิทธิ์ในการถือครองที่ดินเป็นของตนเอง จึงไม่สามารถ

ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องใช้ที่ดินในการประกอบอาชีพได้ จึงยึดถืออาชีพการค้าขายเป็นอาชีพหลัก โดยภายในตลาดมีร้านค้าทั้งหมดในยุคนั้น ดังนี้ ร้านกาแฟเพียงหนึ่งร้าน ร้านขายข้าวเปลือก ร้านขายของชำ โรงสีข้าว ร้านขายรถหน้าเปิด ร้านขายขนมไทย ซึ่งช่วงเวลาในการทำกิจกรรมจะเปิดตั้งแต่เช้าจนถึงประมาณ 20.00 น. เนื่องจากในอดีตการจ่ายไฟฟ้ามีเวลาจำกัด โดยจะหยุดจ่ายไฟในเวลา 20.00 น. ทำให้ตลาดไม่มีไฟส่องสว่างสำหรับการขายของ ทำให้พ่อค้าแม่ค้าภายในตลาดเริ่มทยอยเก็บของเข้าร้านและเป็นเวลาที่ตลาดปิดทำการ ในช่วงหลังจาก 20.00 น. ถึงแม้ร้านค้าในอาคารไม่ปิดให้บริการแล้วนั้น แต่ก็จะมีกลุ่มพ่อค้าหาบเร่มารวมกลุ่มกัน จุดไฟจากตะเกียงน้ำมันก๊าดเพื่อสร้างแสงสว่างให้กับร้านของตนเอง ถึงแม้ไฟฟ้าจะถูกหยุดจ่ายไฟ แต่ภายในตลาดคลองสิบสองหกวาก็มีผู้คนอาศัยอยู่ตลอด

5.1.3 ลักษณะทางสังคม

ลักษณะทางสังคมของตลาดคลองสิบสองหกวามีจุดเริ่มต้นในช่วงที่ยังมีการใช้แรงงานทาสอยู่ ประกอบกับพื้นที่บริเวณตลาดคลองสิบสองหกวายังเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นทุ่งโล่ง มีจำนวนประชากรยังไม่เยอะมากนัก และยังไม่ค่อยพบการบุกเบิกของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ โดยแต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้ จะปรากฏลักษณะทางสังคมที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีนหรือที่ชาวบ้านเรียกกันในสมัยนั้นว่า “ชาวจีนเถื่อน” เกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรทั้งหมด รองลงมาคือประชาชนชาวไทย ซึ่งถือว่าเป็นประชากรส่วนน้อยของพื้นที่ ซึ่งชาวจีนเหล่านี้ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองจีนเพื่อมาหาแหล่งที่อยู่อาศัยใหม่ และเพื่อหาแหล่งที่ดินทำกินและใช้ในการประกอบอาชีพ จนมาเจอพื้นที่บริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาที่มีลักษณะทางกายภาพประกอบไปด้วยคลอง 2 สายที่สำคัญ ทำให้มีความสะดวกต่อการเดินทาง และการประกอบอาชีพ รวมถึงอุปโภคและบริโภค เช่น การทำเกษตร การชำระล้างสิ่งสกปรกต่าง ๆ การเดินทางติดต่อค้าขายไปยังพื้นที่อื่น ๆ เป็นต้น ชาวจีนเหล่านี้จึงได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ แลกกับการเปลี่ยนศาสนาเดิมของตนมาเป็นการนับถือศาสนาคริสต์ ทำให้ลักษณะวิถีชีวิตของประชาชนจะเป็นสังคมชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์และมีการดำรงชีวิตที่ควบคู่ไปกับคลองสิบสองและคลองหกวาสายล่าง

ในยุคเริ่มต้นของตลาดคลองสิบสองหกวามักจะเกิดความขัดแย้งระหว่างสังคมชาวไทยกับสังคมชาวจีน เนื่องจากความแตกต่างของวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษาและวิถีชีวิต ซึ่งบางครั้งก็เป็นต้นเหตุของการทะเลาะวิวาทกัน โดยชาวจีนมักจะมี ความขัดแย้งกันกับชาวไทยในพื้นที่ ในช่วงแรกเริ่มมีครอบครัวชาวจีนเข้ามาอาศัยใหม่ในพื้นที่ และมาปลูกเรือนอยู่คนละฝั่งคลองกับชาวไทย ด้วยนิสัยของชาวจีนที่แตกต่างจากชาวไทย ทำให้คนไทยบางกลุ่มรู้สึกไม่พอใจ จึงเกิดความขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง และมีการทำลายข้าวของจนเกิดความเสียหาย ทำให้เป็นคดีความอยู่บ่อยครั้ง แต่ต่อมาเมื่อเวลาผ่านไป ชาวจีนอพยพเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น ส่งผลให้ประชากรส่วนใหญ่เป็นสังคมชาวจีนเป็นหลักทำให้ปัญหาเหล่านี้ค่อย ๆ คลี่คลายลง และวิถีชีวิตส่วนใหญ่เป็นวิถีชีวิตแบบชาวจีนที่รักใคร่กลมเกลียว อยู่กันเป็นกลุ่มก้อนและเมื่อเจอปัญหาจะนิยมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เสมือนคนในครอบครัว

การอพยพเข้ามายังบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาของชาวจีน ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มกันของคนในพื้นที่ ก่อให้เกิดกิจกรรมระดับบุคคล กิจกรรมระดับการรวมกลุ่มของสถาบัน รวมถึงกิจกรรมเชิงธุรกิจที่เกิดขึ้นภายในตลาดคลองสิบสองหกวา ส่งผลให้เกิดกิจกรรมการค้าขายในพื้นที่และสร้างรายได้ให้กับพ่อค้าแม่ค้า โดยที่ตั้งของกิจกรรมบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาถือเป็นที่ตั้งที่มีศักยภาพในการถึงค่อนข้างดี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่จากเดิมที่เป็นพื้นที่โล่งไม่มีการอยู่อาศัยกลายเป็นพื้นที่การค้าและการอยู่อาศัยของพ่อค้าแม่ค้าในตลาด การพัฒนาตลาดคลองสิบสองหกวาในยุคเริ่มต้นสะท้อนถึงความสำคัญของคลองและการตั้งถิ่นฐานริมน้ำที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างชุมชนและการค้าขาย

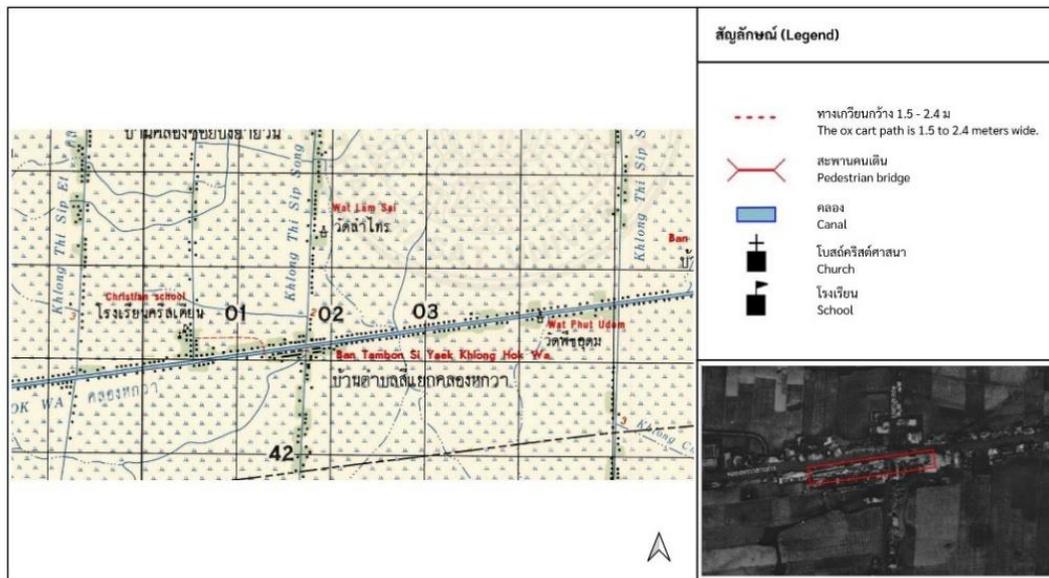
5.2 ยุครุ่งเรืองของตลาดคลองสิบสองหกวา (ตั้งแต่ พ.ศ. 2448 – พ.ศ. 2509)

5.2.1 ลักษณะทางกายภาพ

ตลาดคลองสิบสองหกวาในช่วงยุครุ่งเรืองมีตำแหน่งที่ตั้งในบริเวณเดิม คือ บริเวณลำไทร อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี แต่พบว่ามีการขยายตัวของที่ตั้งถิ่นฐานที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดยท่านขุนอนุสรมหาศาล ตรีภูมสุริยะมงคล ผู้เป็นเจ้าของตลาด ได้พัฒนาตลาดต่อจากเดิมโดยการสร้างอาคารเพิ่มเติมจาก 10 หลังแรกในยุคเริ่มต้น เป็น 150 หลัง และมีการ

พัฒนาตลาดต่อจากยุคเริ่มต้นเป็นความยาวกว่า 450 เมตรตามแนวคลองหกวาสายล่าง เพื่อรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้น จนเกิดการรวมกลุ่มของสถาบันครอบครัวและการดึงดูดให้คนจากภายนอกพื้นที่เข้ามาซื้อสินค้าในตลาดคลองสิบสองหกวา จนกลายเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในพื้นที่บริเวณคลองสิบสอง นอกจากนี้โครงข่ายคมนาคมในยุครุ่งเรืองของตลาดคลองสิบสองหกวาพบว่ายังคงมีการใช้ทางเกวียนซึ่งมีความกว้างประมาณ 1.5 – 2.4 เมตร (ดังรูปที่ 3) ตั้งแต่สมัยยุคเริ่มต้น และมีสะพานคนเดินสำหรับใช้เดินทางข้ามคลองหกวาสายล่าง เพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวา และพื้นที่บริเวณโบสถ์พระวิสุทธิวงษ์เข้าด้วยกันเนื่องจากในพื้นที่มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้คนในตลาดมีการนับถือศาสนาคริสต์มากขึ้น และต้องมีการเดินทางไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาคริสต์ตามหลักความเชื่ออยู่เป็นประจำ ส่วนเส้นทางคมนาคมสายหลักที่ประชาชนในพื้นที่ใช้เดินทางเป็นประจำยังคงเป็นเส้นทางน้ำบริเวณคลองสิบสอง และคลองหกวาสายล่าง ซึ่งสามารถเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น บริเวณคลองหนึ่งถึงคลองสิบหก ไปจนถึงจังหวัดนครนายกและกรุงเทพมหานคร อีกทั้งยังมีการสร้างสะพานกิมฉ้วนเพื่อเชื่อมต่อไปยังฝั่งตรงข้ามตลาดเพื่อรองรับการขยายตัวของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ทราบถึงการพยายามเชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคมทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ให้สามารถเดินทางได้อย่างสะดวกและตอบสนองต่อการกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในตลาดคลองสิบสองหกวา

การเข้าถึงของตลาดคลองสิบสองหกวายังคงเป็นการเดินทางด้วยเส้นทางน้ำ โดยใช้เรือโดยสารที่ชื่อว่าเรือโอ มีลักษณะเป็นเรือลาก มีประทุนเป็นหลังคา ซึ่งตัวเรือมีความคล้ายคลึงกับเรือบรรทุกข้าวสารในสมัยนั้น เรือโอสามารถจุคนได้มากที่สุดถึง 20 คน โดยประชาชนจะใช้เรือโอสำหรับการโดยสารไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น สะพานใหม่ เป็นต้น และมีระยะเวลาในการโดยสารต่อเที่ยวเรือประมาณ 6 ชั่วโมงเป็นอย่างต่ำ แสดงให้เห็นว่าการเดินทางโดยสารด้วยเรือยังคงมีข้อจำกัดในด้านระยะเวลาในการขนส่งอยู่ ทำให้การขนส่งสินค้ามักเป็นสินค้าที่มีระยะเวลาเก็บรักษาที่ค่อนข้างนานและไม่เน่าเสียได้ง่ายเป็นหลัก ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีด้านเครื่องยนต์และความก้าวหน้าและการพัฒนาของการคมนาคมทางน้ำที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ประชาชนในพื้นที่เริ่มมีการใช้เครื่องยนต์มาประยุกต์ใช้กับเรือโดยสารเพื่อใช้ในการติดต่อเดินทางทางน้ำผ่านคลองสิบสองและคลองหกวาสายล่าง โดยลักษณะเรือจะเป็นเรือหาง ซึ่งมีความรวดเร็วและคล่องแคล่วมากกว่าเรือโอ ทำให้มีความสะดวกรวดเร็วในการเข้าถึงตลาดคลองสิบสองหกวา และสามารถช่วยประหยัดเวลาได้มากขึ้น โดยในการเดินทางแต่ละรอบจะใช้เวลาเพียง 2-3 ชั่วโมง จึงทำให้ประชาชนจากภายนอกพื้นที่เข้ามายังพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวาได้เพิ่มมากขึ้นจากเดิมนอกจากนี้ยังมีการสร้างท่าเรือบริเวณริมคลองหกวาสายล่างเพื่อให้ประชาชนที่เข้ามาจับจ่ายใช้สอย สามารถนำเรือของตนเองมาจอดใกล้ ๆ กับตัวตลาดเพื่อความสะดวกในการขนสินค้าต่าง ๆ ลงเรือ โดยท่าเรือในตลาดคลองสิบสองหกวาจะมีทั้งหมด 5 ที่ โดยจะมีบริเวณทางเข้าตลาด และท่าหน้าที่เหลือจะแทรกอยู่ตามซอยคั่นระหว่างบ้านแต่ละช่วงและอยู่ติดกับคลองหกวาสายล่างอีก 4 ที่ (K. Thuwajit, personal communication, March 5, 2024)

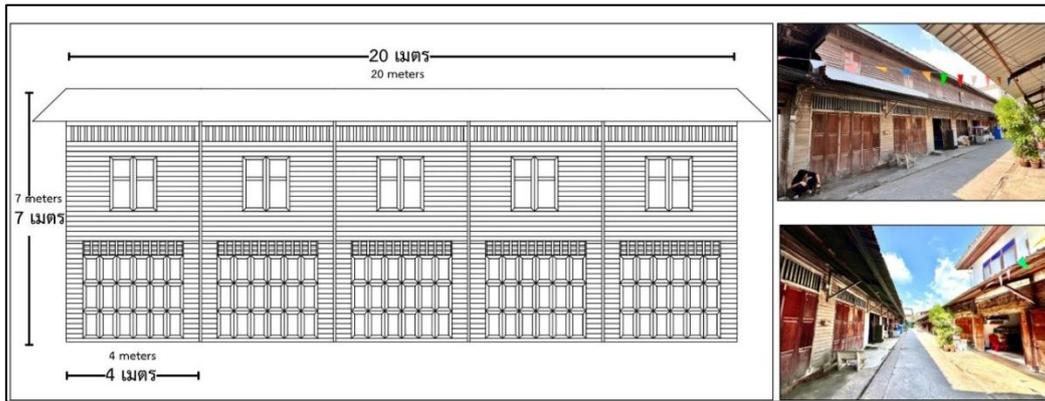

รูปที่ 4 แผนที่โบราณตลาดคลองสิบสองหกวา พ.ศ. 2495

Figure 4 Ancient map of the Khlong Sip Song Wa Market area, 1952

Source: Adapted from Royal Thai Survey Department (2024)

สถาปัตยกรรมของตลาดคลองสิบสองหกวาในช่วงยุครุ่งเรืองได้มีการพัฒนามากขึ้น โดยมีการสร้างบ้านเพิ่มขึ้นต่อเติมจากส่วนเดิม และมีการสร้างหลังคาส่วนกลางที่มีรูปแบบแต่ละช่วงไม่เหมือนกัน โดยแบ่งออกเป็นหลังคาจั่วสูงที่สร้างเป็นชุด 10 ห้องแรก และสร้างต่อมาเรื่อย ในช่วงที่สองจะมีการสร้างหลังคาเป็นทรงจั่วแต่ละระดับลงมา โดยมีแบบโครงหลังคาให้มีลักษณะเป็นรูปไม้กางเขนอาคารตลาดช่วงที่สามสร้างหลังคาเป็นแบบ เฟิงหมาแหงน และช่วงสุดท้ายเป็นแบบเปิดไม่มีหลังคา หลังคาแต่ละช่วงยังมีหน้าตากระบายอากาศที่สามารถชักเปิดได้จากด้านล่าง และลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมของบ้านในตลาดพบว่ามี 2 รูปแบบที่เด่นชัด คือ รูปแบบคล้ายกับ 10 ห้องแรกที่สร้างในยุคเริ่มต้นของตลาด และอีกรูปแบบหนึ่งคือจะมีลักษณะเป็นห้องชุดคล้ายกับแบบแรกแต่จะพบได้ทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น (ดังรูปที่ 4) คือ ชั้นแรกจะมีประตูที่มีลักษณะเป็นประตูบานเฟี้ยม แต่ชั้นสองจะมีความแตกต่างออกไป คือ จะมีการทำหน้าต่างไม้ และมีการตีไม้ปิดที่ทั้งชั้น ต่างจากรูปแบบแรกที่จะมีช่องลมเพื่อระบายอากาศ และพื้นที่ชั้นที่ 2 ของอาคารจะสร้างเต็มพื้นที่ โดยมีหน้าต่างเปิด-ปิด ลักษณะเป็นหน้าต่างไม้บานคู่อยู่ด้านหน้าอาคารเพื่อระบายอากาศ สำหรับสาเหตุของการออกแบบหลังคาส่วนกลางและรูปแบบของบ้านในตลาดให้มีความแตกต่างกันนั้น เพื่อป้องกันการเกิดไฟไหม้ เนื่องจากลักษณะตลาดจะเป็นการสร้างจากไม้ทั้งหมดทำให้มีโอกาสเกิดการลุกลามของไฟได้หากเกิดเหตุไฟไหม้ ทำให้ยากต่อการควบคุมเหตุเพลิงไหม้ที่จะเกิดขึ้นได้ จึงมีการสร้างตลาดในรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วง นอกจากนี้ยังมีสถานที่สำคัญในตลาดที่สื่อถึงสถาปัตยกรรม คือ สะพานไม้ข้ามคลองสิบสอง ที่เรียกชื่อในสมัยก่อนตามชื่อเจ้าของร้านกาแพที่เปิดข้างสะพานว่า สะพานกิมฉ้วน สำหรับจุดเด่นอีกอย่างของสะพานแห่งนี้ คือแผงไม้แกะสลักโบราณที่เขียนชื่อตลาดไว้ เนื่องจากบริเวณนี้เป็นหัวตลาดที่ผู้คนจะใช้เรือเดินทางมาจอดไว้ที่แห่งนี้ จึงมีป้ายชื่อตลาดเหนือทางเข้าเพื่อให้ประชาชนที่นั่งเรือผ่านไปผ่านมา สามารถสังเกตเห็นทางเข้าตลาดได้ชัดเจน

รูปที่ 5 รูปแบบสถาปัตยกรรมของตลาดคลองสิบสองหกวาในยุครุ่งเรือง
 Figure 5 Architectural Style of Khlong Sipsong Hok Wa Market in its Heyday

5.2.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ช่วงยุครุ่งเรืองของตลาดคลองสิบสองหกวา มีพ่อค้าแม่ค้าที่เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของตลาด ซึ่งช่วยดึงดูดร้านค้าที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมจากในช่วงยุคเริ่มต้น ทำให้ลักษณะทางเศรษฐกิจในตลาดคลองสิบสองหกวาที่มุ่งเน้นไปที่การค้าขายเป็นหลักได้มีการพัฒนาและเติบโตอย่างต่อเนื่องประชาชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ต่างเดินทางมาจับจ่ายใช้สอย อุปโภคและบริโภคสินค้าในตลาดคลองสิบสองหกวา โดยตลาดคลองสิบสองหกวาถือเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่และเป็นที่ยอมรับในบริเวณจังหวัดปทุมธานี ประชาชนที่เดินทางผ่านไปมาตามเส้นทางบริเวณคลองสิบสองและคลองหกวาสายล่างก็มักจะจอดเรือเทียบท่าเพื่อแวะซื้อสินค้าในตลาดกันอยู่เป็นประจำ ซึ่งทำให้ตลาดคลองสิบสองหกวาเป็น 1 ใน 3 ตลาดที่มีความสำคัญที่อยู่ติดกับคลองในจังหวัดปทุมธานี โดยอีก 2 ที่ คือ ตลาดคลองเจ็ด และตลาดคลองสิบหก ที่ประชาชนมักจะเดินทางไปซื้อสินค้าอยู่บ่อยครั้ง

ช่วงเวลาทำกิจกรรมของตลาดคลองสิบสองหกวาจะยังคงเป็นช่วงเวลาเดิมเหมือนกับยุคเริ่มต้นของตลาด คือ เริ่มเปิดตั้งแต่ 6 โมงเช้าไปเป็นต้นไปจนถึงช่วง 2 ทุ่ม เนื่องจากตอนกลางวันจะมีการหยุดจ่ายไฟฟ้าของทางภาครัฐบาล ซึ่งในระหว่างที่ตลาดเปิดทำการจะมีพ่อค้าแม่ค้าเดินทางมายังตลาดคลองสิบสองหกวาอยู่ตลอดเวลา เพื่อขนส่งสินค้าต่าง ๆ มากมายมาขายที่ตลาด รวมถึงขนส่งสินค้าออกไปยังพื้นที่โดยรอบ ถึงแม้ตลาดจะปิดทำการอย่างเป็นทางการในช่วงกลางวัน แต่พ่อค้าแม่ค้าภายในตลาดก็จะมีเครื่องปั่นไฟเป็นของตนเองอยู่เกือบทุกร้านค้า ทำให้ยังสามารถพบการทำกิจกรรมในตลาดที่เปิดให้บริการตลอด 24 ชั่วโมง คือ การเปิดบ่อนการพนันขนาดใหญ่บริเวณตอนต้นของตลาด ที่เปรียบเสมือนสถานที่แหล่งรวมการเล่นการพนันทุกชนิด ซึ่งเป็นสถานที่ที่ดึงดูดผู้คนจากทั่วทุกสารทิศให้นำเงินของตนเองมาเสี่ยงโชคเพื่อต่อยอดเงินในกระเป๋าของตัวเองให้เพิ่มมากขึ้น บางคนก็ได้เงินกลับบ้านไปใช้จ่ายในครัวเรือน และบางคนก็ต้องเสียเงินที่นำมาลงทุนกับการเล่นการพนันจนนำไปสู่การเสพติดการพนัน นอกจากนี้ยังมีการกินเลี้ยงสังสรรค์ควบคู่ไปกับการเล่นพนัน มีการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และร่วมวงกันพูดคุยกันไปด้วยระหว่างการทำกิจกรรม ทำให้ตลาดคลองสิบสองหกวามีความคึกครื้นและมีคนทำกิจกรรมในตลาดอยู่ตลอดเวลา ร้านค้าเปิดไฟสว่างไสวทั่วทั้งตลาดตั้งแต่ช่วงเช้าไปจนถึงช่วงกลางวันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

รูปแบบกิจกรรมในช่วงยุครุ่งเรืองของตลาดคลองสิบสองหกวาจะเป็นการค้าขายเป็นส่วนมาก และสถานที่สำคัญในตลาดแก่นี้ประกอบร้านค้าที่เป็นอาหารได้แก่ ราวหน้าตาเป๊ะซี่จ๊ับ ที่มีเทคนิคที่เรียกว่า การบุงเส้น ให้มีความหอมและนุ่มก่อน ก๋วยเตี๋ยวและเป็นพะโล้แกงไก่ ที่มีรสชาดละมุนลิ้นหอมกลิ่นเครื่องพะโล้พร้อมกันเนื้อเปิดที่นุ่มไม่ติดกระดูก ก๋วยเตี๋ยวซึ่งเข้าแกง ก๋วยเตี๋ยวบึงถั่วสด ร้านทำเส้นก๋วยเตี๋ยวเหล่าทั้ง และขนมหวาน ได้แก่ ขนมถ้วยฟูเจี๊ยบยัก ขนมขี้หนูยายขี้หนู ไอติมแปะทิ้ง ขนมกวยฉ่าย และกาแฟโบราณเตี้ยยังหลี นอกจากนั้นยังมีร้านขายยาแผนไทย-จีน ร้านทอง โรงฝิ่น อุปกรณ์การเกษตร

ร้านวัสดุก่อสร้าง ร้านขายอุปกรณ์ประมง ร้านตัดเสื้อผ้า ร้านของชำ ร้านซ่อมเครื่องยนต์ อีกทั้งยังมีปั้มน้ำมัน อยู่ต่อเรือ โรงหล่อ ถังวงและเตาถ่าน ส่วนความบันเทิง ตลาดแห่งนี้ยังมี โรงวิกเทพบุตร และโรงจิว ให้ความบันเทิง นอกจากนี้ ยังมีการรวมกลุ่ม อาชีพ ชื่อว่า กลุ่มสตรีปักจักร ที่อยู่ในความดูแลของ พัฒนาชุมชนอำเภอลำลูกกา ในบริเวณตลาดยังมี โรงสี 3 โรง ได้แก่ โรงสี วิกฤตเศรษฐ์ โรงสีแสงสูง และโรงสีแสงทอง และยังมีโรงเรียน 3 แห่ง ที่มีการสอนแตกต่างกันได้แก่ โรงเรียนวัดพระวิสุทธีวงส์ ที่สอนโดยบาทหลวงชาวฝรั่ง โรงเรียนประชาเจริญ หรือชื่อเดิมเรียกว่าแจ้งเคี่ยม เพื่อที่จะเป็นสถานที่สอนภาษาจีนกับการค้า ขาย และยังมีโรงเรียนวัดลำไทร หรือโรงเรียนวัดมงคลรัตน์อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากตลาดนี้ผู้คนจำนวนมากและมีการ ค้าขายข้าวสาร จึงมีถังสำหรับเก็บข้าวสารที่ตั้งอยู่ด้านหลังของตลาด นอกจากนี้ยังมีการทำธุรกิจค้าขายน้ำแข็งที่ถือเป็นอีก หนึ่งธุรกิจที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากพ่อค้าแม่ค้าต้องใช้น้ำแข็งสำหรับเก็บสินค้าประเภทอาหารสดให้ยังคงคุณภาพดีและไม่ เน่าเสียก่อนขายให้ลูกค้า ตลาดคลองสิบสองทกวาถือว่าเป็นเอเยนต์รายใหญ่ที่ขายน้ำแข็งและส่งออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ มากมาย เช่น คลอง 4 วา คลอง 2 วา ไปจนถึงบริเวณรังสิต จังหวัดปทุมธานี

5.2.3 ลักษณะทางสังคม

ประชาชนที่อยู่อาศัยในตลาดคลองสิบสองทกวา ส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีนประมาณ 90% เชื้อสายไทย 8% และที่เหลือ จะเป็นประชาชนเชื้อสายอิสลามอีก 2% ซึ่งส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์เป็นหลัก ทำให้มีวิถีชีวิตและความเชื่อตามศาสนา คริสต์ที่ถูกสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และปรากฏให้เห็นอยู่ภายในตลาดคลองสิบสองทกวา โดยจะพบไม้กางเขนขนาดเล็กห้อย อยู่บริเวณหน้าทุก ๆ หลังในตลาด โดยจะมีลักษณะเป็นไม้กางเขนที่ทำขึ้นเองแบบง่าย ๆ จากใบลานโดยใช้วิธีการสานใบลาน ให้เป็นลักษณะของไม้กางเขน โดยบริเวณส่วนบนจะมีการสานใบลานทาบไปทาบมาให้เป็นรอยหยัก เมื่อใบลานแห้งก็จะได้ไม้ กางเขนสีขาวที่ทำขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้านในตลาดคลองสิบสองทกวา นอกจากนี้ยังพบถังน้ำมากมายห้อยอยู่บริเวณ หลังคาของทางเดินในตลาด เนื่องจากตลาดแห่งนี้เป็นตลาดที่สร้างขึ้นจากไม้จึงทำให้มีโอกาสสูงที่จะเกิดเหตุเพลิงไหม้ขึ้นได้ ง่าย (ดังรูปที่ 5) ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเตรียมตัวและรับมือกับการดับเพลิงอยู่ตลอดเวลา การห้อยถังไว้หน้าบ้านจะช่วยให้ สามารถควบคุมเพลิงไหม้ได้รวดเร็วมากขึ้น โดยเมื่อเกิดเหตุไฟไหม้ชาวบ้านจะรีบนำถังเหล่านี้ลงมาตักน้ำจากบริเวณคลองสิบ สองและคลองทกวาสายล่างเพื่อนำมาดับไฟในบริเวณที่เกิดเหตุเพลิงไหม้ และในเวลาช่วงกลางวันยังพบการละเล่นของเด็ก ๆ และผู้คนในตลาดที่มีความเรียบง่ายแบบชาวไทย เช่น หมากเก็บ โดดยาง เตะปี่บ มอญซ่อนผ้า แมงู ตีจับ อีตัก ลูกแก้ว ไป จนถึงการเล่นน้ำในคลอง ทำให้ตลาดมีความครึกครื้นและดูมีชีวิตชีวามากขึ้นจากการละเล่นเหล่านี้

รูปที่ 6 การแขวนไม้กางเขนและถังน้ำในตลาด

Figure 6 Crosses and Water Buckets in the Market

ตลาดคลองสิบสองหกวาในยุครุ่งเรืองมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีการพัฒนาของกิจกรรมการค้าที่มีมากขึ้นจากในยุคเริ่มต้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัย ความต้องการของกลุ่มลูกค้า และที่ตั้งที่มีศักยภาพรวมถึงการเดินทางที่สะดวกมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้ตลาดมีการขยายตัวและเจริญรุ่งเรือง ผู้คนมากมายเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณตลาดในการจับจ่ายใช้สอยรวมถึงกิจกรรมการบริการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในตลาดคลองสิบสองหกวา

5.3 ยุคชบเซาจนถึงปัจจุบันของตลาดคลองสิบสองหกวา (ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 – จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2566)

5.3.1 ลักษณะทางกายภาพ

ตำแหน่งที่ตั้งของตลาดคลองสิบสองหกวาในยุคชบเซายังคงเป็นบริเวณเดิมคือ บริเวณริมคลองสิบสอง และคลองหกวาสายล่าง แต่ตลาดชบเซาลงจากยุคก่อน ๆ อย่างมากเนื่องจากความก้าวหน้าของการพัฒนาเมืองที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดเส้นทางคมนาคมใหม่ ๆ โดยเฉพาะการคมนาคมทางบกและการเข้ามาของรถยนต์ส่งผลให้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดเป็นอย่างมาก โดยจะพบการตัดถนนใหม่หลายสายของทางภาครัฐบาล โดยช่วงที่มีการพัฒนาถนน รังสิต-นครนายก ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้การคมนาคมทางน้ำเริ่มมีผู้คนใช้น้อยลง ต่อมาทางสุขาภิบาลลำไทรได้ทำการตัดถนนผ่านพื้นที่ลำไทร คือ ถนนประชาสำราญ (K. Thuwajit, personal communication, March 5, 2024) และมีโครงการสร้างอาคารพาณิชย์และลานตลาดสดบริเวณด้านหน้าริมถนน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเข้า-ออกของตลาดมาเป็นบริเวณท้ายตลาดแทนทางเข้า-ออกเดิมที่อยู่ในช่วงยุครุ่งเรืองที่เคยมีทางเข้า-ออกบริเวณร้านกาแฟเตี้ยยังหลี่ การตัดถนนประชาสำราญและการพัฒนาถนน รังสิต-นครนายก ส่งผลให้การคมนาคมทางน้ำลดบทบาทลงทำให้การตั้งถิ่นฐานตามแนวริมคลองไปยังแนวริมถนนเพื่อความสะดวกในการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการตั้งถิ่นฐานตามแนวยาวของเส้นทางคมนาคมทางบก (Kitrakkul, 1985, pp. 76-96) ที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ตั้งถิ่นฐานตามแนวคลองมาเป็นการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนเพื่อความสะดวกในการเดินทางด้วยรถยนต์ นอกจากนี้บริเวณโดยรอบพื้นที่ยังมีการสร้างห้างสรรพสินค้ามากมาย ทำให้ผู้คนจึงสามารถเดินทางไปซื้อสินค้าได้ง่ายขึ้นผ่านการคมนาคมทางบกและมีทางเลือกมากขึ้น สินค้ามีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทำให้ตลาดคลองสิบสองหกวาลดบทบาทความเป็นตลาดและแหล่งเศรษฐกิจของชุมชนลงไปจากเดิม และเกิดการเปลี่ยนเจ้าของในเวลาต่อมา ทำให้กรรมสิทธิ์ตลาดคลองสิบสองหกวาเปลี่ยนจากการเป็นของตระกูลสุริยะมงคลไปเป็นผู้ถือครองหลายกลุ่มส่งผลให้การจัดการและพัฒนาตลาดขาดความต่อเนื่อง

รูปที่ 7 การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน

Figure 7 Changes in Contemporary Architecture

สถาปัตยกรรมในตลาดคลองสิบสองหกวาในยุคชบเซาพบว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนักเนื่องจากประชาชนที่เคยอยู่อาศัยในตลาดส่วนใหญ่มักจะย้ายการตั้งถิ่นฐานไปอยู่บริเวณอื่น บ้านเรือนในตลาดส่วน

ใหญ่จึงถูกปล่อยทิ้งร้างเอาไว้ (ดังรูปที่ 6) แต่ก็ยังมีประชาชนบางกลุ่มที่ยังคงอาศัยอยู่ เนื่องจากตลาดแห่งนี้เป็นตลาดเก่ามีอายุกว่า 100 ปี ทำให้บ้านบางหลังต้องมีการต่อเติมและมีการซ่อมแซมบ้านเรือนให้สามารถอยู่อาศัยได้อย่างสะดวกสบาย โดยจะพบการเปลี่ยนประตูบานเฟี้ยมให้เป็นประตูเหล็กเพื่อเสริมสร้างความปลอดภัยและความแข็งแรงของบานประตู และตอบโจทย์กับการใช้ชีวิตในยุคปัจจุบันให้มากยิ่งขึ้น และยังมีการซ่อมหลังคาบริเวณทางเดินของตลาดเปลี่ยนจากคานที่แต่เดิมทำจากไม้มาเป็นการใช้เหล็กเข้ามาช่วยเพิ่มความแข็งแรงมากขึ้น เนื่องจากคานไม้เหล่านี้ถูกสร้างมาตั้งแต่ตลาดเริ่มก่อตั้งทำให้อาจมีการผุพังและความเสื่อมสภาพของไม้จึงต้องมีการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการซ่อมแซมสะพานกิมฉ้วน หรือสะพานลำยอง ซึ่งเรียกตามชื่อตัวละครชื่อดังเรื่องทองเนื้อเก้า ให้มีความชันลดลง 70 เซนติเมตร และเสริมความแข็งแรงของสะพานด้วยเหล็กเพื่อให้ผู้คนที่ใช้งานสะพานสามารถเดินข้ามสะพานได้สะดวกมากยิ่งขึ้น และยังช่วยให้สะพานสามารถรองรับน้ำหนักของรถจักรยานยนต์ที่ชาวบ้านมักจะใช้ขับขี่ผ่านสะพานแห่งนี้เป็นประจำแต่สถาปัตยกรรมในตลาดเหล่านี้ก็ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เดิมของรูปแบบสถาปัตยกรรมโบราณที่พบได้ในตลาดคลองสิบสองหกวา ถึงแม้ว่าสถาปัตยกรรมอันเก่าแก่ของตลาดคลองสิบสองหกวาที่มีคุณค่าจะมีความเสื่อมโทรมตามการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลาที่ผ่านมามากกว่า 100 ปี แต่ประชาชนก็ยังคงต้องพึ่งพาน้ำพักน้ำแรงของตนเองในการปรับปรุง และมีการซ่อมแซมบ้านเรือนของตนอย่างเรียบง่าย จากการใช้งบประมาณของตนเองในการซ่อมแซม เพื่อให้บ้านเรือนเหล่านี้สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัยได้ โดยยังขาดความช่วยเหลือและเงินสนับสนุนในการทำบำรุงหรือปรับปรุงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของตลาดเก่าแห่งนี้ที่มีคุณค่าและหาได้ยากในยุคปัจจุบัน ทำให้บ้านบางหลังถูกทิ้งร้างไว้ ไม่มีผู้อยู่อาศัยในบ้านและไร้ซึ่งการซ่อมแซม จนผุพังไปตามกาลเวลา บางหลังจึงถูกรื้อทิ้งไปเนื่องจากสภาพที่เสื่อมโทรมอย่างมากและอาจจะสร้างความอันตรายต่อชีวิต และทรัพย์สินของผู้อยู่อาศัย เนื่องจากสภาพโครงสร้างที่ไม่แข็งแรง

5.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจของตลาดคลองสิบสองหกวามีการเปลี่ยนแปลงจากยุครุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากความสำคัญเชิงเศรษฐกิจด้านการค้าขายของตลาดถูกลดบทบาทลง จากการค้าขายสินค้าต่าง ๆ ในตลาดที่เคยเป็นอาชีพหลักผู้คนจากสถานที่ต่าง ๆ มากมายเข้ามาซื้อสินค้าภายในตลาด และสามารถสร้างรายได้ให้แก่พ่อค้าแม่ค้า แต่ในยุคชบเขาถึงปัจจุบันกลับกลายเป็นอาชีพที่ไม่สามารถสร้างผลกำไรได้มากมายเหมือนในยุครุ่งเรือง โดยผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในตลาดเดิม ได้มีการย้ายถิ่นฐานออกไปจากพื้นที่เพื่อไปหาแหล่งงานและสถานที่ตั้งร้านค้าใหม่ของตนเองที่อยู่บนพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจดีกว่า การเดินทางสะดวกกว่า และมีผู้อยู่อาศัยอยู่มากกว่า ทำให้มีโอกาสทางการค้าขายที่มากกว่าพื้นที่ในตลาดคลองสิบสองหกวา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ลักษณะทางเศรษฐกิจของตลาดคลองสิบสองหกวามีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยกระแสของละครพีเรียดในประเทศไทยกำลังเป็นที่นิยมอย่างมาก ประกอบกับสถานที่และบ้านเรือนในบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาที่ยังคงความดั้งเดิมและความเก่าแก่ของสถาปัตยกรรม และบรรยากาศบริเวณโดยรอบ ส่งผลให้เป็นที่สนใจของผู้จัดละครหลายราย จึงมีกองละครหลายเรื่องรวมถึงโฆษณาเข้ามาถ่ายทำและใช้สถานที่บริเวณตลาดคลองสิบสองหกวาเพื่อเป็นฉากสำหรับการถ่ายทำ โดยส่วนใหญ่จะเน้นละครที่มีเนื้อเรื่องราวในอดีตหรือมีฉากที่เป็นเรื่องราวในอดีตหรืออาจเป็นบันเทิงคดีอิงประวัติศาสตร์ที่ต้องการความเก่าแก่ของอาคารบ้านเรือน รวมถึงบรรยากาศตลาดเก่าในยุคสมัยก่อน เมื่อมีการถ่ายทำละครเกิดขึ้นในพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวา ทำให้เกิดเป็นรายได้หลักจากการเช่าสถานที่เพื่อถ่ายละครหรือโฆษณาแนวพีเรียด โดยจะมีการจ่ายค่าเช่าให้แก่เจ้าของบ้านในตลาดซึ่งส่วนใหญ่จะจ่ายในราคาหลักหมื่นเป็นต้นไป แล้วแต่ระยะเวลาในการเช่าและขนาดของพื้นที่ที่ใช้ในการถ่ายทำโฆษณา ละคร หรือภาพยนตร์ที่เข้ามาถ่ายทำในบริเวณตลาดคลองสิบสองหกวา

รูปแบบกิจกรรมของตลาดคลองสิบสองหกวามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยในยุคชบเขาจนถึงยุคปัจจุบันจะพบว่ารูปแบบกิจกรรมในตลาดลดน้อยลงอย่างมากเมื่อเทียบกับตลาดคลองสิบสองหกวาในยุครุ่งเรือง นับตั้งแต่การเข้ามาของเส้นทางคมนาคมทางบกทำให้ประชาชนที่เดิมเคยอาศัยอยู่ในตลาดได้ทำการโยกย้ายออกไป แต่ถึงแม้ประชาชนเหล่านี้จะไม่ได้อาศัยอยู่ในตลาดแล้ว ก็ยังพบว่ามีคนเช่าบ้านในตลาดไว้อยู่อาศัย ทำให้บ้านในตลาดทุกหลังยังคงมีเจ้าของอยู่เพียงแต่ส่วน

ใหญ่จะไม่มีคนอาศัยอยู่ในบ้าน และทำการปิดบ้านหรือทิ้งร้างเอาไว้ซึ่งเจ้าของบ้านมักจะใช้บ้านเหล่านี้เป็นพื้นที่สำหรับกรเก็บของเก่าและรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ที่เปรียบเสมือนความทรงจำในวัยเด็กของเจ้าของบ้านที่เคยใช้ชีวิตอาศัยอยู่ในตลาดแห่งนี้ในช่วงที่ตลาดอยู่ในยุครุ่งเรือง ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ยังหลงเหลือมาตั้งแต่ในสมัยที่ตลาดรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบันและถือว่าเป็นส่วนที่ทำให้ผู้คนภายนอกตลาดให้ความสนใจและยังพอมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมอยู่บ้าง คือ ร้านกาแฟโบราณเตี้ยยงหลี ที่สืบทอดมามากกว่า 100 ปี และมีร้านตัดผมที่ยังคงความเก่าแก่ของอุปกรณ์เครื่องมือในการตัดแต่งทรงผม และร้านโชห่วยที่ขายอาหารรวมถึงขนมต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีร้านค้าที่มาเปิดใหม่ในช่วงยุคหลัง ได้แก่ ร้านหกวาคาเฟ่ ซึ่งเป็นคาเฟ่ขายขนม เครื่องดื่มและยังมีการตกแต่งร้านแบบวินเทจเพื่อดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาท่องเที่ยวในตลาดมากขึ้น และตลอดบริเวณทางเดินในตลาดจะมีร้านอาหารเค็บบั๊ก ร้านขายของเล่นโบราณ ร้านขายขนมไทย ร้านส้มตำสาวเหลือน้อย และร้านข้าวเกรียบปากหม้อ ส่วนบริเวณท้ายตลาดหรือบริเวณโซนที่ 2 ของตลาด จะยังคงมีชาวบ้านอาศัยอยู่และทำการปล่อยให้เช่าพื้นที่เพื่อใช้ในการถ่ายทำภาพยนตร์และโฆษณา ทำให้มีการสร้างฉากและตกแต่งบ้านเรือนในบริเวณนี้ ให้มีความเก่าแก่ เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับถ่ายภาพยนตร์แนวพีเรียด สำหรับช่วงเวลาในการเปิดและปิดตลาดจะอยู่ในช่วงเวลา 6.00 – 18.00 น. ของทุกวัน แต่จะมีร้านค้าส่วนใหญ่จะเปิดให้บริการในวันเสาร์และอาทิตย์ เนื่องจากยังมีผู้คนภายนอกและนักท่องเที่ยวเข้ามาซื้อของอยู่บ้าง ทำให้เป็นช่วงเวลาที่ผู้คนหนาแน่นที่สุด

5.3.3 ลักษณะทางสังคม

วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวามีการเปลี่ยนแปลงจากยุครุ่งเรืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่ทุกหลังคาเรือน แต่ในยุคชบเซาผู้คนในตลาดส่วนใหญ่ทำการย้ายออกไปอยู่ด้านนอกตลาดทำให้ตลาดถูกทิ้งร้างเอาไว้ จากเดิมที่มีผู้คนใช้ชีวิตอยู่ในตลาดตลอด 24 ชั่วโมง กลายเป็นตลาดที่ไม่ค่อยมีผู้คนเดินพลุกพล่านเหมือนในยุคสมัยก่อน ส่งผลให้สังคมและวิถีชีวิตในตลาดคลองสิบสองหกวาลดน้อยลง และไม่ค่อยพบการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในตลาดเท่าไรนักเนื่องจากจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในตลาดค่อนข้างน้อย และส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุที่เคยอาศัยอยู่ในตลาดคลองสิบสองหกวาในสมัยที่ตัวเองยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว และยังคงมีความทรงจำหลงเหลืออยู่ในสถานที่แห่งนี้ ถึงแม้ว่าจะมีกลุ่มคนรุ่นใหม่ทั้งภายนอกและภายในพื้นที่ที่มีความสนใจในตลาดเข้ามาอยู่อาศัยและพยายามที่จะฟื้นฟูตลาดให้กลับมาใช้ชีวิตชีวาอีกครั้ง แต่ก็ยังถือว่าเป็นจำนวนคนที่ไม่มากพอที่จะพัฒนาตลาดแห่งนี้ได้ จึงส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในตลาดยังพอมีการนัดพบปะพูดคุยกันของกลุ่มผู้สูงอายุอยู่บ้าง โดยจะพบบริเวณร้านกาแฟเตี้ยยงหลี (ดังรูปที่ 7) ที่ตอนเช้ามักจะมีการรวมกลุ่มพูดคุยกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดพร้อมกับรับประทานกาแฟไปด้วย สำหรับการนับถือศาสนาของคนในตลาดยังคงเป็นการนับถือศาสนาคริสต์เช่นเดิม เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในตลาดที่ยังมีความสัมพันธ์อันดีงามกับโบสถ์พระวิสุทธิวงษ์ โบสถ์ของศาสนาคริสต์ที่เปิดให้บริการมาจนถึงปัจจุบัน

รูปที่ 8 ร้านขายของชำและร้านกาแฟในตลาด

Figure 8 Grocery Stores and Coffee Shops in the Market

ตลาดคลองสิบสองหกวาในยุคชบเซาจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงของระบบกิจกรรมในพื้นที่ เนื่องจากกิจกรรมการค้าที่ลดน้อยลงจากการพัฒนาของเมืองและการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบกมาทดแทนเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่แต่เดิมเคยมีความสำคัญ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่อพยพไปทำการค้าขายนอกพื้นที่หรือบริเวณอาคารพาณิชย์หน้าตลาด ซึ่งมีศักยภาพของตำแหน่งที่ตั้งที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและมีระบบเศรษฐกิจที่ดีกว่า

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาสรุปแบบการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของตลาดคลองสิบสองหกวา ทางด้านลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ในแต่ละช่วงเวลา สามารถสรุปได้ว่าตลาดคลองสิบสองหกวาเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้บทบาทในช่วงยุคอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกัน ดังนี้

6.1 บทบาทและการเปลี่ยนแปลงในช่วงอดีต

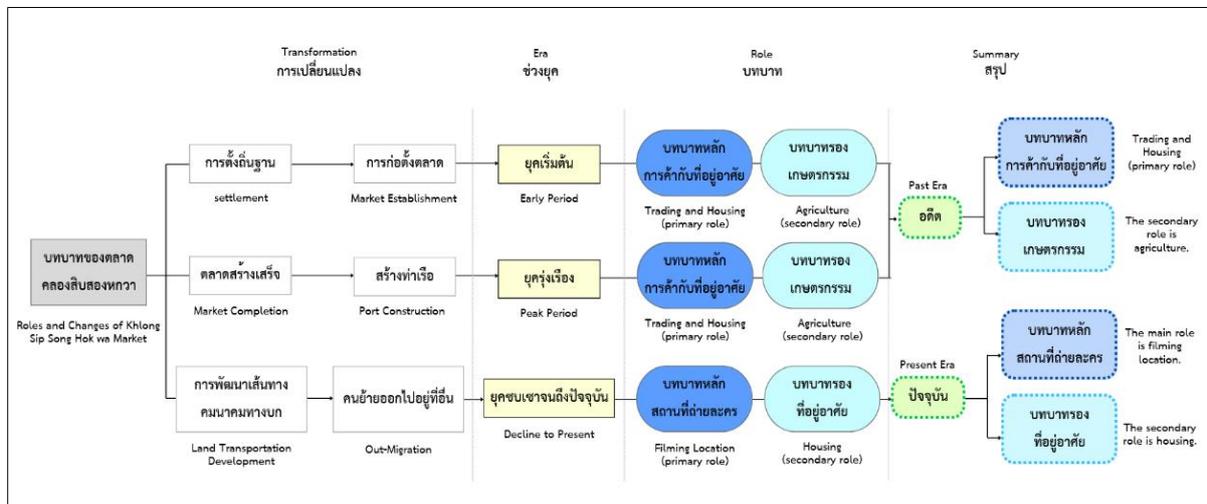
ยุคเริ่มต้นมีการก่อตั้งตลาดบริเวณจุดบรรจบกันของคลองสิบสองและคลองหกวาสายล่าง ภายหลังจากการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาของชาวจีนที่ได้รับการสนับสนุนที่ดินทำกินจากบาทหลวงชาวคริสต์ ซึ่งพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีลักษณะดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีสภาพน้ำเป็นน้ำจืดจึงเหมาะกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา การทำสวน เป็นต้น อีกทั้งยังมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญ คือ คลองหกวาสายล่าง และคลองสิบสอง ที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ได้ เช่น กรุงเทพมหานคร และจังหวัดนครนายก เป็นต้น ทำให้พื้นที่มีศักยภาพในการตั้งถิ่นฐาน โดยเมื่อชาวจีนอพยพเข้ามา ก็เริ่มมีการสร้างตลาดอย่างง่าย ๆ นำสินค้าต่าง ๆ มาวางขายกับพื้นดินริมคลองหกวาสาย ต่อมาเมื่อประชากรในพื้นที่มีมากขึ้นส่งผลให้เกิดการสร้างตลาดเพิ่มเติม และมีการสร้างท่าเรือ จนกลายเป็นแหล่งพาณิชย์กรรมที่สำคัญของพื้นที่ลำไทร และพื้นที่ใกล้เคียง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่เพื่อการนันทนาการต่าง ๆ ที่อยู่ภายในตลาด เช่น โรงจิว โรงวิกเทพบุตร เป็นต้น จึงทำให้ตลาดมีความต้องการของผู้บริโภคสินค้าที่ค่อนข้างสูง ส่งผลให้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การขยายตัวของที่ตั้งถิ่นฐานทอดยาวบริเวณริมคลองหกวาสายล่าง อีกทั้งยังมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ นอกจากตลาด เช่น โรงเรียนประชาเจริญ ที่สร้างอยู่ติดกับตลาดคลองสิบสองหกวา และใช้เป็นสถานที่สำหรับการส่งบุตรหลานของคนในตลาดไปเรียนหนังสือ เป็นต้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ในตลาดที่มีร้านค้าและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ค่อนข้างหลากหลาย เปรียบเสมือนสถานที่ที่ไม่ใช่มีไว้เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นสถานที่สำหรับการพบปะ พูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของประชาชนภายในพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวาแห่งนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของตลาดที่มีบทบาทหลัก คือ บทบาทด้านการค้าขายควบคู่ไปกับบทบาทด้านการพักอาศัยและมีบทบาทรอง คือ บทบาทด้านการทำเกษตรกรรม ทั้งในยุคเริ่มต้นก่อสร้างตลาดคลองสิบสองหกวาและในยุครุ่งเรืองของตลาดคลองสิบสองหกวา

6.2 บทบาทและการเปลี่ยนแปลงในช่วงปัจจุบัน

ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกจากโครงการของภาครัฐเข้ามายังพื้นที่ตลาดคลองสิบสองหกวา ทำให้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเดิมที่เคยเป็นเส้นทางหลักถูกลดบทบาทลง ผู้คนนิยมใช้รถยนต์ในการเดินทางแทนการเดินทางด้วยเรือจนเกิดโครงการสร้างอาคารพาณิชย์กรรมบริเวณหน้าตลาด ผู้คนที่เดิมเคยอาศัยอยู่ในตลาดจึงได้มีการอพยพออกมาประกอบอาชีพการค้าและพักอาศัยอยู่บริเวณอาคารพาณิชย์ จะมีเพียงผู้คนบางส่วนเท่านั้นที่ยังคงอาศัยอยู่ในตลาด ส่งผลให้บ้านและร้านค้าภายในตลาดคลองสิบสองหกวาค่อนข้างทรุดโทรม เนื่องจากระยะเวลาที่ผ่านมาเกินกว่า 100 ปี ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่ยังอาศัยอยู่ในตลาดคลองสิบสองหกวาจะอาศัยน้ำพักน้ำแรงของตนเองในการปรับปรุงและซ่อมแซมบ้านผ่านการใช้ปูนและเหล็กเข้ามาช่วยเสริมความแข็งแรงของบ้านที่เดิมใช้ไม้ในการสร้างทั้งหมด ถึงแม้ปัจจุบันจะมีหน่วยงานและนักวิจัยมากมายเข้ามาศึกษาและพยายามพลิกฟื้นตลาดเก่าแห่งนี้ แต่ก็ยังอยู่ในขั้นตอนการศึกษาและการทำวิจัยหาแนวทางในการพลิกฟื้นตลาดคลองสิบสองหกวา ทำให้ปัจจุบันตลาดคลองสิบสองหกวายังอยู่ในช่วงชบเซาและยังไม่ได้มีการพัฒนาหรือพลิกฟื้นตลาดให้กลับมาเป็นตลาดที่มีผู้คนแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชมและจับจ่ายใช้สอยเหมือนแต่ก่อน ถึงแม้ตลาดแห่งนี้จะยังไม่

สามารถพลิกฟื้นกลับมารุ่งเรือง แต่ด้วยความเก่าแก่ของสถาปัตยกรรมและบรรยากาศที่ร่มรื่น ส่งผลให้มีผู้จัดละครหลายท่านสนใจ และเลือกใช้สถานที่บริเวณตลาดเป็นสถานที่สำหรับการถ่ายละคร ภาพยนตร์และโฆษณาต่าง ๆ มากมาย ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการปล่อยเช่าบ้านเรือนของตนเองเพื่อใช้เป็นสถานที่ถ่ายทำละคร จึงมีผู้คนบางส่วนที่สนใจและติดตามละคร เข้ามาเยี่ยมชมตลาดคลองสิบสองหกวาตามรอยละครที่ตนเองชื่นชอบ โดยจะพบบ้านบางหลังในตลาดที่มีการจัดรูปแบบภายในบ้านให้มีความเก่าแก่เพื่อใช้สำหรับการถ่ายทำละคร จึงสามารถสรุปได้ว่า บทบาทหลักในยุคปัจจุบันคือ บทบาทหลักของยุคชบเซาจนถึงปัจจุบันของตลาดคลองสิบสองหกวา คือ บทบาทด้านการใช้เป็นสถานที่ถ่ายทำละคร และมีบทบาทรอง คือ ด้านการพักอาศัย

ในช่วงยุคเริ่มต้นจนถึงยุคปัจจุบันของตลาดคลองสิบสองหกวามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย ทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในตลาดและการใช้พื้นที่ โดยพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวา ทำให้สามารถทราบถึงบทบาทของตลาดในแต่ละช่วงเวลาที่สำคัญ และสามารถสรุปได้ ดังนี้ (รูปที่ 4)

รูปที่ 9 แบบจำลองบทบาทและการเปลี่ยนแปลงของตลาดคลองสิบสองหกวา

Figure 9 Model of Roles and Transformations of Khlong Sipsong Hok Wa Market

ผลงานวิจัยในครั้งนี้ ศึกษาพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของตลาดในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา กายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ทำให้สามารถวิเคราะห์บทบาทของตลาดคลองสิบสองหกวาในแต่ละยุคได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่ยุคเริ่มต้น ยุครุ่งเรือง และยุคชบเซาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาและการวางแผนในอนาคตที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของตลาด ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้สามารถนำข้อมูลมาวิเคราะห์และเสนอแนวทางการแก้ไขที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาในปัจจุบัน รวมถึงการวางแผนปรับปรุง ซ่อมแซม การพัฒนา พื้นที่ตลาดให้เติบโตมากยิ่งขึ้น และสามารถใช้เป็นแนวทางต่อการศึกษาพื้นที่ตลาดเก่าที่มีลักษณะและสภาพปัญหาคล้ายคลึงกับตลาดคลองสิบสองหกวา ทั้งด้านกายภาพและบริบททางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะตลาดที่เคยมีความสำคัญในอดีตแต่กำลังเผชิญกับปัญหาความทรุดโทรมในปัจจุบัน ข้อมูลจากการศึกษาระดับชุมชนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวางแผนพัฒนาเมืองในระดับกว้างขึ้น โดยเฉพาะในเชิงการออกแบบผัง และการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นให้สามารถเติบโตไปพร้อมกับการพัฒนาเมืองอย่างสมดุลและยั่งยืนเพื่อนำไปต่อยอดเป็นประโยชน์ต่ออนาคตในการวางผังเมือง

เอกสารอ้างอิง

- Aekphachaisawat, T. (2010). *Community Studies*. Chulalongkorn University. (in Thai)
- Clarke, I. (1972). *Population Geography*. Pergamon Press.
- Kitjakrakkul, N. (1985). *Geography of Human Settlements*. O.S. Printing House Co., Ltd. (in Thai)
- Lam Sai Subdistrict Municipality. (2023, October 3). *Local Development Plan*.
https://lumsai.go.th/public/plan_upload/backend/plan_106_1.pdf (in Thai)
- Manager Online. (2023, October 3). *The Ministry of Higher Education, Science, Research, and Innovation Brings Research to Strengthen the Grassroots Economy and Revive the Century-Old Khlong 12 Market*. <https://mgronline.com/science/detail/9660000039465> (in Thai)
- Peck, S. (1987). *The Different Drum : Community Making and Peace*. Touchstone.
- Piyapakorn, P. (2001). *Rural Geography*. Ramkhamhaeng University Press. (in Thai)
- Plainoi, S. (2017). *Life Along the Canal*. Pimkham. (in Thai)
- Raktanonchai, M. (2020). *Human Geography*. Foundation for the Promotion of Academic Olympiad and Development of Science Education Standards. (in Thai)
- Rapoport, A. (1990). *Domestic Architecture and The Use of Space: Systems of Activities and System of Setting*. Cambridge University Press.
- Royal Thai Survey Department. (2024, October 14). *Map Information Service Center*.
<https://shorturl.asia/bToXY> (in Thai)
- Subcharoen, P. (2020). *Urban Sociology*. Ramkhamhaeng University Press. (in Thai)
- Trewartha, T. (1969). *A Geography of Population : World Pattern*. John Wiley & Sons Inc.
- Watthanaphasuk, C., Jivakul, K., Thadaniti, S., Atiphot, K., Nakeerak, C., & Nagvajara, N. (1982). *Markets in Bangkok: Expansion and Development*. Chulalongkorn University. (in Thai)